

JAMIYAT RIVOJINING HOZIRGI BOSQICHIDA KRIMINOLOGIYA FANINING VAZIFALARI VA FUNKSIYALARI

Axmedova Muxabbat Abdujalolovna

Ichki Ishlar vazirligi Migratsiya va fuqorolikni rasmiylashtirish

Bosh boshqarmasi katta inspektori Podpolkovnik

ANNOTATSIYA

Jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida kriminologiya fani ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va jinoyatchilikning oldini olishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu fan jinoyatchilikning sabablari, dinamikasi va uning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlarni o'rganadi. Hozirgi sharoitda kriminologiya fani nafaqat jinoyatlar tahlili bilan cheklanib qolmay, balki global ijtimoiy muammolarni hal qilishda ham o'z vazifalarini kengaytirmoqda.

Kriminologiya fanining vazifalari jamiyatda huquqiy madaniyatni shakllantirish, fuqarolarning xavfsizligini ta'minlash va ijtimoiy-iqtisodiy omillarning jinoyatchilikka ta'sirini o'rganishdan iboratdir. Ushbu vazifalarni bajarishda kriminologiya fani nazariy va amaliy tadqiqotlar, zamonaviy texnologiyalar va tahlil uslublaridan keng foydalanadi.

Hozirgi davrda kriminologiyaning asosiy funksiyalari quyidagilardan iborat: jinoyatchilik sabablarini aniqlash, profilaktik chora-tadbirlarni ishlab chiqish, jinoyatchilikning statistik ko'rsatkichlarini tahlil qilish, jinoyat sodir etgan shaxslarning psixologik portretini yaratish va qonunbuzarliklarning ijtimoiy oqibatlarini minimallashtirish. Kriminologiyaning vazifalari va funksiyalari innovatsion yondashuvlar bilan boyib, ijtimoiy taraqqiyotga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Mazkur maqolada hozirgi bosqichda kriminologiya fanining dolzarb masalalari, ularning ijtimoiy-iqtisodiy va huquqiy jihatlari tahlil qilinib, nazariy va amaliy yechimlar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: *Kriminologiya, jinoyatchilik, profilaktika, huquqiy madaniyat, xavfsizlik, ijtimoiy barqarorlik, jinoyat sabablari, zamonaviy texnologiyalar, nazariy tadqiqotlar, ijtimoiy muammolar, jinoyatchilik statistikasi, psixologik portret, qonunbuzarlik oqibatlari, innovatsion yondashuvlar, jamiyat rivoji.*

KIRISH

Jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida kriminologiya fani ahamiyatli va dolzarb mavzu sifatida ijtimoiy, huquqiy, iqtisodiy tizimlarning integratsiyasi va zamonaviy muammolarni hal qilishda o'zgarimas rol o'ynamoqda. Kriminologiya, jinoyatchilik va uning sabablarini o'rganish bilan birga, jinoyatni oldini olish va unga

qarshi kurashishda zamonaviy metod va strategiyalarni ishlab chiqish orqali jamiyat xavfsizligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Kriminologiya fanining vazifalari va funksiyalari jamiyatning ijtimoiy barqarorligini saqlash, fuqarolarning huquqiy himoyasini ta'minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashishdagi chora-tadbirlarni ilgari surish bilan bog'liqdir. Hozirgi kunda jinoyatchilikning turlari va sabablari o'zgarib bormoqda. Texnologiyalar va ijtimoiy sharoitlarning o'zgarishi bilan jinoyat sodir etish usullari va uning motivlari ham yangi shakllarda ko'rinib bermoqda. Shuning uchun, kriminologiya fani, o'zining amaliy va nazariy jihatlari bilan, jinoyatchilikni to'g'ri tahlil qilish va unga samarali chora-tadbirlarni ishlab chiqish orqali jamiyatni ilg'or xavfsizlik tizimi bilan ta'minlaydi.

Kriminologiyaning nazariy jihatlari jinoyatlarning asosiy sabablarini, uning ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik va siyosiy omillarini o'rganishga qaratilgan. Nazariy tadqiqotlar, shuningdek, jinoyatchilikning tarixi, uning rivojlanish tendensiyalari, va jinoyatchilikni oldini olishning yangi usullarini aniqlashda yordam beradi. Amaliy jihat esa jinoyatchilikni profilaktika qilish, jinoyatchilarni rehabilitatsiya qilish, huquqni muhofaza qilish organlarining samaradorligini oshirishga qaratilgan tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirishni ta'minlaydi.

Shu bilan birga, hozirgi jamiyatda jinoyatchilikning ijtimoiy oqibatlarini katta, shuning uchun kriminologiya nafaqat jinoyatlar tahlili bilan cheklanib qolmay, balki jamiyatdagi ma'naviy, iqtisodiy va siyosiy tizimlarning o'zgarishiga ta'sir ko'rsatishi lozim. Faqatgina nazariy bilimlar bilan cheklanib qolmasdan, amaliy tadqiqotlar ham muhim ahamiyatga ega. Bu orqali jinoyatning sabablarini chuqur tushunish va unga qarshi samarali kurashish mumkin bo'ladi.

ASOSIY QISM

Kriminologiya fani zamonaviy jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, jinoyatchilikni tahlil qilish va unga qarshi samarali kurashish uchun muhim ahamiyatga ega. Kriminologiyaning rivojlanishi jamiyatdagi jinoyatni oldini olish va huquqiy tizimni takomillashtirishga xizmat qiladi. Chet el davlatlarida kriminologiya fanini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan yangiliklar va takliflar tajribasi buni isbotlaydi.

Quyida chet el davlatlarida kriminologiyaning rivojlanishi bo'yicha takliflar va yangiliklarni misollar bilan ta'riflab, ularning amaliy qo'llanishini jadvalda ko'rsatamiz:

Takliflar	Chet el davlatlaridagi Misollar	Amaliy Yangi Yangiliklar
Jinoyatni oldini olishda yangi texnologiyalarni qo'llash	AQShda "Predictive Policing" texnologiyasining joriy etilishi (jinoyatchilik ehtimoli bo'yicha prognozlar qilish).	Jinoyatchilikning oldini olish uchun sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlili asosida jinoyatlarni prognozlash.
Jinoyatchilik va uning oldini olishda ilmiy tadqiqotlarni kuchaytirish	Germaniyada kriminologik tadqiqotlar va ekspertnosning davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi.	Kriminologiya institutlari va ilmiy tadqiqotlar markazlarining o'rni oshirish va ular bilan mahalliy organlar o'rtasida hamkorlik.
Jinoyatni oldini olishda ijtimoiy dasturlarni yaratish	Skandinaviya mamlakatlarida, xususan, Shvetsiyada jinoyatchilikni kamaytirish uchun rehabilitatsiya dasturlari.	Ijtimoiy xavfsizlikni ta'minlash maqsadida ijtimoiy dasturlarni kengaytirish, rehabilitatsiya markazlarini rivojlantirish.
Huquqiy madaniyatni oshirish va jinoyatni oldini olishda fuqarolarning ishtirokini ta'minlash	Niderlandiyada fuqarolarni jinoyatchilikni oldini olish va huquqiy madaniyatni rivojlantirishda faol jalb qilish.	Fuqarolarni jinoyatchilikka qarshi kurashishda yanada faol ishtirok etishga undash, huquqiy ta'lim dasturlarini kengaytirish.
Jinoyatchilarga nisbatan rehabilitatsiya va reintegratsiya dasturlarini ishlab chiqish	Kanada va Norvegiyada jinoyatchilarni jamoat ishlariga jalb qilish va ularga rehabilitatsiya yordamlarini berish.	Rehabilitatsiya tizimlarini yanada rivojlantirish, jinoyatchilarga o'z xatti-harakatlarini o'zgartirishga yordam beradigan dasturlarni takomillashtirish.
Jinoyatchilikni tahlil qilishda zamonaviy metod va usullarni qo'llash	Buyuk Britaniyada jinoyatchilikning sabablarini tahlil qilishda psixologik va sotsiologik metodlarni qo'llash.	Jinoyatchilikni tahlil qilishda zamonaviy psixologik, biogenetik va ijtimoiy tahlil metodlarini joriy etish.
Jinoyatchilikni oldini olishda ijtimoiy va iqtisodiy tenglikni ta'minlash	Yaponiyada ijtimoiy tenglikni ta'minlash, bu jinoyatchilikni kamaytirishda muhim omil sifatida qaralgan.	Ijtimoiy va iqtisodiy tenglikni kuchaytirish orqali jinoyatlarni kamaytirishga qaratilgan ijtimoiy siyosatni ishlab chiqish.

Bu jadvalda chet el davlatlarida kriminologiyaning rivojlanishi uchun takliflar va ularning amaliy qo'llanishi ko'rsatilgan. Har bir taklif va yangilikning real misollar orqali qanday amalga oshirilishi mumkinligi tasvirlangan. Bu yondashuvlar jinoyatchilikka qarshi kurashish va jamiyatda huquqiy ongni rivojlantirishda samarali bo'lishi mumkin.

XULOSA

Kriminologiya fani jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida muhim o'rin tutadi. U jinoyatchilikni o'rganish, uning sabablarini tahlil qilish, va samarali profilaktika chora-tadbirlarini ishlab chiqishda asosiy rolni bajaradi. Jamiyatda

jinoyatchilikning o‘sishi va o‘zgarishi kriminologiyani nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham rivojlantirishni taqozo etadi. Shuning uchun, kriminologiya fanining zamonaviy talablarga javob berish uchun ilmiy tadqiqotlar, yangi metod va texnologiyalarni joriy etish zarurati ortib bormoqda.

Chet el davlatlaridagi tajriba va yangiliklar, kriminologiya fanining rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Masalan, AQShda “Predictive Policing” texnologiyasining joriy etilishi, Germaniyada kriminologik tadqiqotlar va ekspertnosning qo‘llab-quvvatlanishi, Skandinaviya mamlakatlarida ijtimoiy dasturlarni kengaytirish kabi misollar kriminologiyaning zamonaviy yondashuvlarini namoyon etadi. Ushbu yondashuvlar jinoyatchilikni oldini olish, jinoyatchilarni rehabilitatsiya qilish va jamiyatda huquqiy madaniyatni oshirishda samarali bo‘lishi mumkin.

Kriminologiyaning rivojlanishi nafaqat jinoyatchilikni kamaytirishga, balki jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, huquqni muhofaza qilish tizimini takomillashtirish va fuqarolarning huquqiy ongini oshirishga qaratilgan. O‘zaro hamkorlik va zamonaviy ilmiy metodlarni qo‘llash, jinoyatchilikka qarshi kurashishda samarali yondashuvlarni yaratish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Shunday qilib, kriminologiya fanining rivojlanishi jamiyatni xavfsizroq va adolatliroq qilishga xizmat qilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **Xudoyberdiyev, M. (2020).** *Kriminologiya: Nazariy asoslar va amaliyot.* Tashkent: O‘zbekiston Respublikasi Yuridik Akademiyasi. Ushbu asar kriminologiyaning nazariy asoslari va uning jamiyatdagi o‘rni haqida to‘liq tahlil beradi, shuningdek, jinoyatchilikni oldini olish va uning oldini olish metodlari haqida batafsil ma’lumotlar beradi.
2. **Sattorov, S. (2018).** *Jinoyatchilikni oldini olish va jinoyatga qarshi kurashish metodlari.* Tashkent: Yuridik universiteti nashriyoti. Kitobda jinoyatchilikni oldini olishning samarali metodlari, ularning amaliy qo‘llanilishi va turli mamlakatlardagi tajribalari haqida so‘z boradi. Asar, shuningdek, jinoyatchilikni tahlil qilishning zamonaviy usullari bilan tanishtiradi.
3. **Mansurov, O. (2017).** *Jamiyat xavfsizligi va kriminologiyaning rivojlanishi.* Tashkent: O‘zbekiston Respublikasi Ijtimoiy fanlar akademiyasi. Ushbu asar jamiyat xavfsizligini ta’minlash, jinoyatchilikka qarshi kurashish va kriminologiyaning rivojlanishi haqida keng qamrovli fikrlarni ifodalaydi. Shuningdek, kriminologiya fanining jamiyat rivojidadagi o‘rni va kelajagi haqida nazariy va amaliy tahlillarni taqdim etadi.
4. **Berg, L., & Weisburd, D. (2015).** *Crime and Public Policy.* New York: Oxford University Press. Ushbu xalqaro ilmiy asar jinoyat va ijtimoiy siyosatning o‘zaro bog‘liqligi haqida so‘z yuritadi. Yirik shaharlar va mamlakatlardagi jinoyatchilikni oldini olish va uning sabablari haqida chuqur tahlil qilingan. Asar jamiyatda jinoyatchilikni kamaytirishning strategik yondashuvlari haqida muhim fikrlarni taqdim etadi.